

KOLLÁTH Anna

Univerza v Mariboru/Maribori Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Maribor (Szlovénia)
anna.kollath@um.si

NAGY ELŐDÖK NYOMÁBAN...

Nyelvjárások és kutatásuk a Maribori Magyar Tanszéken

In the Wake of Great Predecessors...

*Dialects and their research at the Department of Hungarian language
and literature of the University of Maribor*

Tragom velikih predaka...

*Dijalekti i njihovo izučavanje na Katedri za mađarski jezik
Univerziteta u Mariboru*

A tanulmány a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén végzett, illetve a Tanszékhez (is) kötődő (szocio)diakológiai kutatások tendenciáiról igyekszik számot adni. A nagy elődök munkáiból kiindulva (a Nagyatlasz kutatói, Penavin Olga, a szombathelyi dialektológiai műhely tagjai, a helyi gyűjtők, nyelvészek és nem nyelvészek) azt mutatja be, hogyan alakultak/alakulnak a nyelvjárási gyűjtések és feldolgozások az utóbbi években. Szlovénia egyetlen magyar nyelven magyar nyelvészetet és irodalmat oktató tanszéke nagyon fontosnak tartja a hallgatók bevonását a dialektológiai kutatásokba. A tanulmány empirikus anyagát jórészt két friss hallgatói szókészleti gyűjtés adja (Szentlászló, Dobronak), amelyek lehetővé teszik a tájszókészlet egy-egy szeletének összehasonlítását (valóságosidő-vizsgálat) a már meglévő anyagokkal és elemzésekkel. A tájszókészlet átörökítése, a helyi nyelvjáráások megtartása, az anyanyelven belüli kettős- vagy többesnyelvűség a magyar nyelv megmaradásának fontos szegmense, az identitás alakításának egyik legmarkánsabb jegye.

Kulcsszavak: Maribori Magyar Tanszék, Muravidék, kontaktusnyelvjárás, szociodialektológia, tájszó.

A magyar nyelvjárások vizsgálata a Maribori Magyar Tanszéken – fennállása óta – kiemelt fontosságú kutatási terület. Ennek oka egyrészt az, hogy 1998-ig a Tanszék magyarnyelvész-oktatói a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola¹ Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanárai közül kerültek ki, akik magukkal hozták elhivatottságukkal együtt azt a szakmai tudást, amely a nyugat-dunántúli nyelvjárások leírásában, az aktuális nyelvi helyzet megragadásában szükséges. Vörös Ottó, Guttmann Miklós, Bokor József, Molnár Zoltán Miklós azóta is szakavatott értői a muravidéki magyar nyelvjárásai változatok alakulásának, változásuk tendenciáinak (Bokor 2009, 39–43), s jómagam is igyekszem megragadni minden olyan lehetőséget mind az oktatásban, mind pedig azon kívül, amelyek a kontaktusnyelvjárásai változatok legfontosabb jellemzőit, a kisebbségi anyanyelv nyelvváltozatbeli sokszínűséget mutathatják be az egész magyar nyelvterület kontextusában (Kolláth 2005, 61–70; 155–165).² Volt és van kiből merítenünk: olyan nagy elődök munkáira támaszkodhatunk, mint Végh József, vagy a Nagyatlasz munkálataiban az egyetlen szlovéniai kutatóponton, Kótban részt vett Benkő Loránd, Lőrincze Lajos és Balogh Lajos vagy a száz éve született s a Muravidék nyelvjárásának leírásában úttörő szerepet játszó Penavin Olga (Bokor 2009, 39; Láncz 2012; Silling 2012).

Másrészt bűn lenne nem élni a ténnyel, hogy a kétnyelvű Muravidékről érkező, kétnyelvű közoktatást maguk mögött hagyó hallgatóink több- és többesnyelvűsége az egyik legizgalmasabb „terep”, illetve segítségükkel hozzáférhetünk a muravidéki beszélők olyan, a legfamiliárisabb szituációkban használt nyelvváltozatához, a vernakuláris magyar anyanyelvváltozatokhoz, amelyet napjainkban már csak a helybeli, a „közülük való” képes – a gyűjtés szituációjában – előhívni.

Az adott helyzet szinte hozza tehát magával, hogy a Tanszéken mindig is tantárgy volt és ma is az a dialektológia.³ Számos szakdolgozat reprezentálja az előadások és szemináriumok, szemináriumi gyakorlatok gyűjtő- és feldolgozó munkáját, bekapcsolva az érdeklődő, tehetséges hallgatókat a tanszéki

¹ Mai nevén a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja. Az intézmény két kara, a Berzsényi Dániel Pedagógusképző Kar és a Természettudományi és Műszaki Kar 2017 februárjától az ELTE részeként folytatja tevékenységét.

² A Tanszékhez is kötődik több muravidéki dialektológiai témájú kutatás, amelynek eredményei különböző publikációkban meg is jelentek (Szabó Mária 2006; Zágorec-Csuka 2016).

³ A Magyar nyelv és irodalom BA programunkban a negyedik félévben van a Dialektológia alapozó kurzus (15 óra előadás és 15 óra szemináriumi gyakorlat), a tanárszakos MA programban pedig a harmadik félévben van/lenne a folytatás, ugyancsak 30 órában, kötelezően választható tantárgyként.

kutatásokba, projektmunkákba. Azokat a hallgatókat, akiknek anyanyelve az adott helyi magyar nyelvjárás, anyanyelven belüli kettősnyelvűsödése az iskolai oktatásban kezdődött és alakult, amennyiben és amennyire az oktatás az összmagyar köznyelvet van hivatva közvetíteni kisebbségi helyzetben is. Kisebbségben különösen figyelni kell arra, hogy az anyanyelvi oktatás additív módszerrel és többesnyelvűségi szemlélettel történjék: a vernakuláris nyelv-változatot nem szoríthatja ki a standard, hanem arra ráépülve, békés egymás-mellettiségben – a standarddal egyenlő értékben és rangban – élnie kell tovább a megfelelő szituációkban és nyelvhasználati szintereken.

Örvendetes tény tehát, hogy hallgatóink nyelvhasználatában erősen él a nyelv-járás. Többesnyelvűségük funkcionális: informális szituációkban a közmagyar (vagy helyi?) standard változatot használják, familiáris szituációkban viszont – a többség teljesen következetesen, szinte tudatosnak látszó tudatalattisággal – a vernakuláris nyelvváltozatukkal élnek. S teszik ezt nemcsak szóban, mint ahogy azt a nyelvjárásokról általában állítjuk, hanem írásban is, jóllehet az is tény, hogy a magyarul írás csak néhány esetre és bizonyos szövegtípusokra korlátozódik. Ennek természetesen megvan az oka: a kétnyelvű közép-iskola elvégzése után a fiatalok többsége szlovén nyelvű felsőoktatásban vesz részt, a magyar nyelv használata a familiáris beszédhelyzetekre szűkül általában, s szinte kizárólagosan a szóbeliségre korlátozódik. Minden más szinten, különösen írásban, a szlovén államnyelv válik uralkodóvá. Ezen a helyzeten látszik változtató erejűnek a modern média fogyasztása: a baráti SMS-ekben, az ímélekben, a közösségi oldalak kommentjeiben megjelenik a magyar nyelv, elsősorban annak vernakuláris változata. Az írott beszélt nyelv megjelenésének oka egyrészt az, hogy a nyelvvaltozattal a csoporthoz, a szűkebb közösséghez tartozás hangsúlyozódik azok esetében is, akik másokkal, máskor a közmagyar standardot (is) használják írásban, és azok esetében is, akik – mert a szlovén lett az első nyelvük a szlovéndomináns kétnyelvű oktatás, a szlovén nyelvű felső-oktatás, a szlovéndomináns társas létezés következtében – megfelelő gyakorlat hiányában nyelvjárásai egyesnyelvűek magyar anyanyelvükben.⁴

*

A muravidéki magyar vernakuláris nyelvvaltozatoknak két nagyon fontos jellemzőjük van a két nyelv együttélésének következményeként, ebben térnek

⁴ Az ELDIA-kutatások kimutatták, hogy a fiatalok körében a négy nyelvi készség önbevalláson alapuló szintje az írás tekintetében magyarul 91,9%-os a szlovénban megjelölt 100%-kal szemben.

el leginkább a magyarországi nyelvváltozatoktól: egyrészt erősen nyelvjárási-
asak, és nyelvjárásosságukban archaikusabbak, mint a magyarországi nyelvjá-
rások. Másrészt kontaktusosak, azaz az államnyelvből származó kölcsönszók
és kölcsönszerkezetek, közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek⁵ tarkítják
a nyelvjárási szókészletet, létrehozva a tájszóknek egy igen izgalmas, szám-
ban és használati gyakoriságban is egyre bővülő csoportját (Bokor 2009, 31;
Kolláth 2005, 76).

A Tanszék egykori és jelenlegi, magyar és nem magyar szakos hallgatóinak
nyelvhasználatát, a muravidéki nyelvjárási változatok tanszéki jelenlétét két
konkrét szövegdarabon mutatom be. Az első egy SMS, amelyet Kovač Tünde
harmadéves hallgatóm elemzett a szociolingvisztika kurzuson írt szemináriumi
dolgozatában 2015-ben. A rövid párbeszéd előzménye egy hosszabb ímélváltás a
két beszédpartner között, amely minden részletet tisztáz az adott eseményről, az
elektronikus üzenet az erre való reflektálás. Az eredeti szöveg a beszédpartnerek
vernakuláris nyelvváltozatában íródott, ékezetek nélkül (ez kicsit zavaró lehet
a helyi nyelvjárásban nem jártas olvasónak). Ez utóbbi jelenség interferencia: a
szlovén nyelvben nincsenek ékezetes magánhangzók, és a telefon billentyűze-
tén ezeket megkeresni, megvárni nincs idő (a műfaj lényege a fontos ismeretek
nagyon gyors átadása). Az ékezetekkel ellátott szöveg már mindenki számára
teljes és világos információkat közöl, tartalmazva a leggyakoribb hangtani és
hangalakotani nyelvjárási jelenségeket.

1. szöveg

Az eredeti SMS-szöveg	Az SMS ékezetekkel
<ul style="list-style-type: none"> – Hali te hogy vagy ezze a peste? – Talalkozu? Nem hiszom hogy birok mennyi L A bulit nem raknank at jovu hetvegire? Nem birok 3 helon lenni egyszerre L – Nekom meg nincs kedvem menni. Foszervezut kerdozd. ☺ – Oksi 	<ul style="list-style-type: none"> – Hali te hogy vagy ezze a peste? – Találkozu? Nem hiszöm hogy birok mennyi L A bulit nem raknánk át jövő hétfőgire? Nem birok 3 helön lenni egyszerre ☺ – Neköm meg nincs kedvem menni. Főszervezüt kérdözd. ☺ – Oksi

Megvan például a hangtani helyzettől függetlenül élő labiális ö-zés (*hiszöm, helön, neköm, kérdözd*) (Bokor 2009, 54–55), a (szó végi) rövidüléssel zártabbá válás (*találkozu, jövő, hétfőgire, főszervezüt*). A főnévi igenév archaikus *-nyi*

⁵ A kontaktusjelenségekről lásd részletesen pl. Benő 2014, Bokor 2009, Lanstyák 2005, Kolláth 2005 és passim.

képzője már csak egy esetben van jelen (*mennyi*), a két másikban a standard változattal élt a beszélő (*lenni*, *menni*), a *-vel* instrumentálisi esetrag pedig rövid, *-l* nélküli változatban fordul elő (*peste* ‘Pesttel’). Ugyanakkor ott van az *oké* mondatszó bizalmasabb (becézett, szlengesített) változata a ‘rendben van’ jelentésben: archaizmusok és neológ jelenségek jól megférnek egymás mellett. A szövegben nincs egyetlen szlovén kölcsönző sem, de találunk példát a közvetett kölcsönzésre: a *bír* segédige mind a közmagyar *tud* + főnévi igenes szerkezet, mind pedig a ható ige szerepét átveszi, szinte kizárólagos használata. A példában kétszer is szerepel (*birok mennyi*, *birok lenni*). Pontosan ezen a példán figyelhető meg a főnévi igenév képzőjének instabilitása: a nyelvjárási *-nyi* változat egy dialógusdarabon belül vált át a köznyelvi formára.

2. szöveg

HIRDETMINY

A vőgyifalusi és értesítik a lakosságot,⁶ hogy 2015-ik év, július 21-in, keddön, azaz mámo délután egy kicsit 14 óra előtt megszületött elsűszűlött gyerökük, a kis A gyerök ép és egiségös, 3550 g nehéz és 54 cm hosszú. A büszke szűlük sok szeretette várgyák a környik apraját-naggyát, vakokat, sántákat, süketöket, meg a zösszes többi pereputtyot hónap este 6-ra a vőgyifalusi hajlikukba.

Lesz ott kaja, pija dinom-dánom, csak hogy az apuka teljesen el ne ázzon. A szómát, tollat meg többi szórnyivalut otthon hagyhassátok, ha meg má hozzátok, akko másnap kérgyük velünk pucullátok. Hogy tovább mondukámat ne húzzam, a csippáját mindenki mossa kü gyorsan, s készűllön a kocintásra gyerök áldására.

A szöveg szerzője, közzétevője vernakuláris anyanyelvváltozatán szólt élete egyik legmeghatározóbb, örömteli eseményéről, első gyermeke megszületéséről a Facebookon, egy bejegyzésben.⁷ Az írásnak legalább két funkciója van: az újszűlött világra jöttéről szóló híradás, értesítés kiegészül egy meghívóval: minden barát, szomszéd szívélyes invitálásával az örömnépre – a helyi szokásoknak megfelelően.⁸

⁶ A neveket a személyiségjogok védelme érdekében természetesen kihagytam.

⁷ Mivel a szerzőt személyesen ismerem, nem magyar szakos hallgatónk volt nem is olyan rég, tudom, hogy kétnyelvűsége mellett funkcionálisan kettősnyelvű: formális szituációkban a standard nyelvváltozatot használja.

⁸ Penavin Olga az a tudós volt, aki a *Wörter und Sachen* elvét tartotta szem előtt: soha nem választotta szét a nyelvészeti és a néprajzi gyűjtőmunkát. A falvakban nemcsak az emberi beszédet figyelte, hanem a közvetlen környezetet, a paraszti világot, a szokásokat, a szokások nyelvi megjelenítését is (Balogh 2002, 117). Azt hiszem, ez a Facebook-poszt is nagyon sokat elárul az újszűlött fogadásának hagyományairól. S mivel mindkét közösséget megszólítja, az egymás mellett élő kultúrákat is közelebb viszi egymáshoz.

Az előző szöveg nyelvjárási jelenségei itt is megjelennek, pluszként találkozzunk még a *ki* igekötő *kü*-s változatával (*mossa kü*), a palatalizációval (*várgyák, szórnyivalut, kérgyük*), illetve az erősen élő *-l*-ezéssel (*pucullátok, készüllön*). Ugyan a szövegben nincs egyetlen szlovén szó sem, közvetett kontaktusjelenségeket, szó szerinti „fordításokat” találunk benne, hiszen a szerző magyar nyelvi kompetenciája mögött ott van a magas szintű szlovén nyelvismeret (*egy kicsit* 14 óra előtt; 3550 g *nehéz*). És a szöveg természetesen ott van szlovénul is, hiszen kétnyelvűségben, multikulturális térben élve a baráti társaság is vegyes összetételű, olyanok is tagjai, akik nem tudnak magyarul.⁹ Nyelvek, nyelvváltozatok és kultúrák találkozásának, együttélésének szemléletes példája mindkét szövegdarab.

*

A nyelvjárási változatok kutatási témaként,¹⁰ szakdolgozat formájában történő feldolgozásként is jelen voltak és vannak ma is a Tanszéken. A két legutóbbi – Toplak Rudolf szentlászlói (Toplak 2016) és Kološa Tanja Dobronakról szóló dolgozata (Kološa 2016) több szempontból is nagyon tanulságos. Nemcsak azért, mert a két szókészlet gyűjtés eredményeinek egy része összevethető a korábbi feldolgozásokkal, nyomon követhetők például a tájszók változásának, mozgásának tendenciái, hanem azért is, mert – biztos állíthatom – a gyűjtők elkötelezett kutatói (lesznek) a dialektológiának, tanárként felelősséggel és megfelelő szemlélettel nyúlnak majd a nyelvjárási változatok iskolai létehez és tanításához, munkájukkal nagymértékben hozzájárulva a magyar nyelv átörökítéséhez, a (magyar) nyelvi sokszínűség megőrzéséhez a kisebbségi kétnyelvűségben.

⁹ *Daje se na znanje, da se je in, v torek, 2015. 7. 21., malo pred 14. uro rodil prvi otrok, ki ima 3550 g in je velik 54 cm. Ponosna starša z velikim veseljem pričakujeta vse stare in mlade jutri ob 18. uri v njun skupni dom v Pijača, hrana, ples in pogača bo za vse, samo da se ajtek preveč ne napije. Slamo, pero in ostale stvari za toriti lahko kar doma pustite, če pa že torite pa drugi dan tudi pospravite. Torej sedaj se lepo v miru pripravite in jutri pridite, da skupaj nazdravimo za ... blagoslov.*

¹⁰ Pontosan az elmúlt húsz évben figyelhető meg a muravidéki magyar nyelvjárási változatok iránti egyre növekvő érdeklődés. Nemcsak a Tanszék oktatói vagy helyi laikus és szakavatott gyűjtők őrzik meg az utókornak ezeket a nyelvváltozatokat, hanem magyarországi egyetemi tanszékek is elhozzák hallgatóikat nyelvjárásgyűjtésre. Ennek megfelelően sokasodnak a szöveglejegyzések, a feldolgozások, egyre gazdagodik a muravidéket érintő dialektológiai szakirodalom. Az ELTE oktatói és hallgatói többször is jártak a Muravidéken, de voltak itt a Károli Gáspár Egyetem hallgatói és oktatói (N. Császi 2014), illetve a Szombathelyi Egyetem nyelvjárásgyűjtő csoportja is.

A szentlászlói korpusz 65 adatközlő válaszaiból keletkezett, a dobronaki gyűjtés 40 informátoron alapszik. Az adatközlőket három generációba sorolta mindkét szakdolgozó hallgató (idősek, középkorúak, fiatalok), az elemzésben az egyes generációk teljesítményének összehasonlításával látszólagosidő-vizsgálatot végeztek. A valóságosidő-aspektust a korábbi gyűjtések, főleg Penavin Olga *Szécsiszentlászlai szójegyzéke* (Penavin 1961) és muravidéki nyelvjárási atlasza (Penavin 1966), illetve Szabó Mária Lendva-vidéki szójegyzéke jelentette. Mindkét elemzés nagyon fontos megállapítása, hogy az egyes korosztályok nyelvjárásiassága között nincsenek olyan nagy különbségek (a nyelvjárásiasság foka nem csökken olyan nagy mértékben a fiatalabbak körében), mint a magyarországi nyelvjárási beszélők esetében.

A két gyűjtés nem azonos módszerrel készült. Az aktív indirekt kérdőíves módszert ugyan mindkettő megtartotta, de Szentlászlón – eddig nem megszokott módon, elsősorban időszüke miatt – írásban kapták meg az informátorok a 60 kérdést, ennek megfelelően írásban válaszoltak rájuk. Dobronakon klaszszikus gyűjtés történt: az 50 kérdést mind a 40 adatközlőtől kikérdezte, diktafonon rögzítette a hallgató. A gyűjtés helye is nagyon fontos az összehasonlítás végett: Szentlászló goricskói település, az őrségi nyelvjárás csoportba sorolható, Dobronak tipikusan hetési nyelvjárású falu, bár lakói napjainkban tiltakoznak a hetésiség ellen. Véleményük szerint nyelvhasználatukban mind a három muravidéki nyelvjárástípus (az őrségi, a hetési és a göcseji) jellemzői jelen vannak.

A szentlászlói gyűjtés alapja egy 60 kérdésből álló kérdőív, amely az *Új Magyar Nyelvatlasz* készítésében használt I. számú kérdőívbeli valódi válogatás. A dobronaki anyag 50 kérdése a gyűjtő többéves passzív megfigyelésén és a már megjelent muravidéki szakirodalmakon nyugszik. Más a címszók szófaji megoszlása is. A szentlászlói anyagban 40 főnév, nyolc ige, kilenc melléknév és három névmás szerepel, a dobronakiban 27 a főnevek, 14 az igék és tíz a melléknév száma, névmások nem szerepelnek a címszavak között.

A két gyűjtés közül a szentlászlóira került a hangsúly. Ennek elsődleges oka az, hogy a goricskói magyar nyelvhasználatról viszonylag kevés leírással rendelkezünk.¹¹ Másodsorban az a cél, hogy az írásbeli (nem szokványos) gyűjtéssel keletkezett korpuszról kapjunk több információt. Öt címszó válaszanyagát elemzem röviden (*taréja, létra, jérce, töpörtyű, csipkebogyó*), a *jérce* esetében összehasonlítom a két korpusz adatait. A választás fontos szempontja a

¹¹2014-ben védte meg Gasparics Judit az ELTE doktori iskolájában doktori értekezését, amelyben szerepelnek goricskói kutatópontok is (Gasparics 2014), illetve friss goricskói gyűjtésen alapul Cs. Nagy Lajos tanulmánya is (Cs. Nagy 2014).

Penavin-féle adatokkal való összehasonlítás lehetősége volt. Az adatokat táblázatok összegzik. A táblázatok Összesen rovatában 0, illetve 1 jelöli a címszó meglétét vagy hiányát. A második szám a lexémaszintű válaszok számát mutatja (a címszón kívül), a harmadik szerkezet pedig – ha van – a hiányzó válaszok számát jelöli (pl. 3 VN = 3 válasz nélkül).

A hatodik, kiegészítéses kérdésre (*Ha két kakas összeverekszik, az egyiknek hamarosan vérezni kezd a ...*) írt szentlászlói válaszokat mutatja az 1. táblázat (a *taréja* címszó és változatai):

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
6. taréja (ÉKsz. ² : 1308)	torájo	10	41,67	torája	8	34,78	torájo	8	42,11
	torája	9	37,50	torájo	7	30,43	torájjo	1	5,26
	torájjo	2	8,33	torájjo	1	4,35	tora	4	21,05
	feje	1	4,17	torájja	1	4,35	feje	1	5,26
	nyaka	1	4,17	tora	6	26,09	csőre	1	5,26
	sarkantyú	1	4,17	VN	1	4,35	VN	4	21,05
Összesen	0 + 4	24		0 + 2 + 1VN	24		0 + 4 + 4VN	19	

1. táblázat – taréja/torája/tora – Szentlászló (Toplak 2016)

A *taréja* birtokos személyjeles standard szóalakváltozat (*taréj + a*) egyszer sem fordul elő a szentlászlói korpuszban. Előfordulnak ugyan válaszként standard lexémák, de ezek (*feje, nyaka, csőre, sarkantyú*) hibás válasznak tekinthetők, hiszen az állatnak más testrészét nevezik meg. A *tora* valódi tájszó, amely Penavin Olga *Szécsiszentlászlai szójegyzékében* megtalálható (463. oldal), és ott van Szabó Mária *Tájszójegyzékében* is (Szabó 2006, 135), érdekes módon csak a középkorúak és a fiatalok nyelvhasználatában él (ez előbbiekében valamivel gyakoribb előfordulású), a legidősebbekében nem; az összes adatközlőnek csak a 14,93%-a ismeri.

Az asszociatív *o-zó torájo/torájjo* alak a főváltozat az idősek és a fiatalok csoportjában, a középkorosztály esetében az *a-s* alakváltozatot eggyel több adatközlő ismeri, mint az *o-s* változatot. Mind a látszólagosidő-vizsgálat, mind a valóságosidő-vizsgálat azt mutatja, hogy a *tora* valódi tájszó erősen visszaszoruló helyzetű a korpuszban, viszont stabilan él a *torája* és alakváltozatai.

A *létra* lexéma a szentlászlói gyűjtés 55. címszava (*Mi az az eszköz, amin felmennek a padlásra?*). A 2. táblázat mutatja a válaszok megoszlását generációk szerint:

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. létra (ÉKsz. ² : 831)	létra	17	68	létra	23	100	létra	19	100
	rétla	1	4						
	lajtorgya	1	4						
	ódal	5	20						
	óda	1	4						
Összesen	1 + 2	25		1	23		1	19	

2. táblázat – létra – Szentlászló (Toplak 2016, 78)

Penavin Olga tájnyelvi atlaszában az *oudal* jelentésbeli tájszó mellett a *létra* lexéma is szerepel Szécsiszentlászlón (Penavin 1966, 57. térképlap).¹² A mostani gyűjtésben egyértelműen a *létra* standard lexéma a leggyakoribb változat (az 1. generáció *rétla* szava minden bizonnyal hibás írásváltozat), az ódal l-nélküli változata (*óda*) nem írásbeli vétség, hanem az archaikus alakváltozat (Végh 1959, 177). Látjuk tehát, hogy az 1966-ban szinte egyeduralgkodó *oudal* ismertségi foka ötven évvel később már nagyon alacsony, és csak az idősebb korosztályra korlátozódik.

A Penavi Olga szécsiszentlászlai gyűjtésében is szereplő *giërce* 'fiatal tyúk' (standard *jërce*) lexémára mindkét gyűjtő rákérdezett (Penavin 1961, 461; Szabó 2006, 48). Kiderült, hogy a standard változatot ma sem ismerik az adatközlők. Szentlászlón a *gerce* alakú tájszó uralkodik az első két generációban, a fiatalok viszont a *csibe* tájnyelvi változatot jobban ismerik a *gércénél* (3. táblázat). Mindhárom korosztályban előfordul a *tik* alakú tájszó is (Bokor 2009, 44).

¹²Szabó Mária is jegyzi a lexémát *lajtërgya* alakban (Szabó 2006, 82), illetve megtalálható korpuszában a *rétuha* archaikus tájszó is 'létra' jelentésben (Szabó 2006, 117), amelyet már ez a gyűjtés nem tudott felszínre hozni.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. jérce (ÉKsz. ² : 600)	gérce	19	82,61	gérce	13	54,17	gérce	6	31,58
	tik	1	4,35	tik	2	8,34	tik	2	10,53
	csibe	2	8,70	csibe	8	33,34	csibe	11	57,89
	csirke	1	4,35	csirke	1	4,17			
Összesen	0 + 4	23		0 + 4	24		0 + 3	19	

3. táblázat: jérce/gérce – Szentlászló (Toplak 2016, 24)

Dobronakon is szinte teljesen ugyanez a helyzet: mindhárom korosztályban a *gérce* tűnik a legismertebb változatnak (4. táblázat), de látható, hogy a fiatalok egyharmada informátoros választ adott, azaz „csak” rákérdezés hívta elő mentális lexikonukból a „várt választ”. Ez arra enged következtetni, hogy kevesebben használják, mint amennyien ismerik a tájszót. Ezt támasztja alá a hiányzó válaszok nagy száma is. A köznyelvi változatot itt sem ismeri egyetlen adatközlő sem. A nyelvjárási és a köznyelvi adatok aránya a *jérce* esetében nagyon magas: Szentlászlón 97,16%, Dobronakon pedig 100%.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
55. jérce (ÉKsz. ² : 600)	gérce	13	100	gérce	12	92,31	gérce I	2	33,33
				csibe	1	7,69	gérce	2	13,33
							csibe	4	26,67
							nincs válasz	4	26,67
Összesen	0 + 1	13		0 + 2	13		0 + 2 + 4 VN	15	

4. táblázat – jérce/gérce – Dobronak (Kološa 2016, 37)

A *töpörtyű* megnevezésére a *csörge* valódi tájszó a leggyakoribb. A Penavintatlaszban megjelölt *zsirka* (41. térképlap) már egyáltalán nem ismert az adatközlők körében (kihalt tájszó, lexikai negatívum), jóllehet Szabó Máriánál még szerepel a *csörge* valódi tájszóval együtt (Szabó 2006: 27). Az adatok generációs megoszlását mutatja az 5. táblázat. Két lexémát ismernek tehát a fogalom megnevezésére, a *töpörtyűt* kétféle írásváltozatban (rövid és hosszú magánhangzóval). A beszédben minden bizonnyal a rövid *ü*-s változat fordul elő gyakrabban, a hosszú magánhangzós valószínűleg az iskolai oktatás leké-

peződése. A középkorosztály *tepertyű* változata a standard *tepertő* és a *töportyű* kontaminációjából keletkezhetett írásváltozatként.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
18. töportyű (ÉKsz. ² : 1363)	csörge	20	86,96	csörge	19	82,61	csörge	16	84,21
	töportyű	2	8,70	töportyű	2	8,70	töportyű	2	10,53
	töportyű	1	4,35	tepertyű	1	4,35	töportyű	1	5,26
				töportyű	1	4,35			
Összesen	1 + 1	23		1 + 1	23		1 + 1	19	

5. táblázat: töportyű – Szentlászló (Toplak 2016, 39)

A bemutatott példákban is jól látszik, hogy mindkét korpuszban megnyugtatóan magas a nyelvjárásiasság foka a a szókészlet területén: Szentlászlón 58%, Dobronakon pedig 69% a két hallgatói gyűjtés alapján. A dobronaki korpuszban 14 kérdésre csak tájsozóval válaszoltak az adatközlők, és nem volt olyan kérdés, amely csak standard változatokat hívott volna elő.

Címszó	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	válasz	eset	%	válasz	eset	%	válasz	eset	%
52. csipke- bogyó (ÉKsz. ² : 194)	csipkebogyó	1	4,35	csipkebogyó	3	12,50	bogyó	1	5,26
	csipkebugya	1	4,35	csipkebogyu	1	4,17	csicskenye	1	5,26
	csipkebugyu	1	4,35	csipkebogyű	1	4,17	csickenye	1	5,26
	bugyuja	1	4,35	csipkebugyu	1	4,17	segibuga	1	5,26
	csipke	1	4,35	csipke bogyú	1	4,17	sipek	6	31,58
	csicskenye	5	21,74	seggibugya	2	8,33	šipek	2	10,53
	seggibugya	8	34,78	segibugya	3	12,50	VN	7	
	segebugya	1	4,35	seggebugya	1	4,17			
	segibugya	1	4,35	sipek	4	16,67			
	segibúgya	1	4,35	csicskenye	4	16,67			
	túskebogyu	1	4,35	VN	5	12,50			
	virág	1	4,35						
Összesen	1 + 6	23		1 + 3 + 3 VN	24		0 + 4 + 7 VN	19	

6. táblázat: csipkebogyó – Szentlászló (Toplak 2016, 75)

A szentlászlói gyűjtés 52. kérdésére (*Mi a vadrózsa termése, amiből lekvárt is csinálnak?*) nagyon gazdag, sokszínű válaszanyag jött létre (6. táblázat).

Az írásbeli korpusz nemcsak alak- és írásváltozatokban rendkívül gazdag, hanem a lexémák szintjén is: a címszón (*csipkebogyó*) és alakváltozatain kívül még hét lexémát hívott elő a kérdés (ezeket vastagított vonal választja el a táblázatban): *bogyó* (bugyuja), *csipke*, *seggibugya*, *tüskebogyu*, *virág*, *csicskenye*, *sipek* (šipek). Az idősök körében (1. generáció) a Penavin Olga és Szabó Mária által is rögzített *seggibugya* és alakváltozatai a leggyakoribb előfordulásúak, a válaszadók 47,83%-a adta ezt a választ (Penavin 1961, 462; Szabó 2006, 120), a középkorúak számára a *csipkebogyó* a legismertebb (29,17%), a fiatalok viszont a szlovén kölcsönszót ismerik a legjobban (42,11%). A *šipek* már a középkorúak válaszaiban is megjelenik (16,67%), még hozzá domesztikálódva, magyar *s*-sel írva. A fiatalok közül ketten a szlovénos írásmódot választották.¹³

*

A tájszók sajátos típusát alkotják az államnyelvi eredetű kölcsönszók, amelyek a nyelvi kontaktus természetes velejárói, a muravidéki magyar kontaktusváltozatok legitim elemei. A szentlászlói korpuszban 14 kérdésre 19 kölcsönlexéma érkezett válaszként, 29 alak- és írásváltozatban, 72 esetben. A 7. táblázat ezeket az adatokat tartalmazza:

A kérdés sorsz.	Címszó/Várt válasz	Államnyelvi eredetű kölcsönszó(k)	%
Sz 11	töltött káposzta	sarma (1), szárma (14), szármo (7) ⇒ 22	33,85
Sz 13	krumplinudli/pöcsmácsik	lulek (1 – F) ⇒ 1	1,54
Sz 15	szege	krájcssek (7), krajcssek (2), krácssek (1), krájček(4) ⇒ 14	21,54
Sz 22	ing	májco (3), majco (1), asumájco (1) ⇒ 5	7,69
Sz 24	vője/veje	zet (2 – F) ⇒ 2	3,08
Sz 30	kelés	bula (1), ispuščaj (1), mozol ¹ (1) – F ⇒ 3	4,62
Sz 31	zömök	csokati (1), nabiti ² (1) – F ⇒ 2	3,08

¹³ Az írásváltozatok ilyen módú felmérése segíti a Termini-szótár munkálatait, azt, hogy minden esetben a megfelelő használati gyakoriságú írásváltozat kerüljön be az online szótárba (<http://ht.nytud.hu>).

Sz 32	fősvény	skrt (1), skrtlas (1), skrtlavi (1) – F ⇒ 3	4,62
Sz 33	kancsal	skilizik (1), skiliz (1), škiliz (1) – F ⇒ 3	4,62
Sz 37	tócsa	luža (1 – F) ⇒ 1	1,54
Sz 51	bodza	bezek (1 – F) ⇒ 1	1,54
Sz 52	csipkebogyó	sipek (10), šipek (2) ⇒ 12	18,46
Sz 57	sündisznó	kis jež (1 – F) ⇒ 1	1,54
Sz 59	menyét	kuna (2 – F) ⇒ 2	3,08

7. táblázat – Államnyelvi eredetű kölcsönszók a szentlászlói korpuszban (N = 65)

A leggyakoribb a ‘töltött káposzta’ jelentésű *szárma* a korpuszban (33,85% a 11. kérdésre adott összes válaszhoz viszonyítva). Két alakváltozata van, az *o-zó szármo*, illetve a szlovénul írt *sarma*. Főváltozatnak a már teljesen domesztikálódott *szárma* tekinthető. A 15. kérdésre (Mi az a darab, amit a kenyérből levágunk, amikor megkezdjük?) adott válaszok 21,54%-át teszi ki a *krájček* kölcsönszó három alakváltozatával együtt. A főváltozat magyaros írásmódú, a *krájček* valószínűleg elírás vagy egyéni ejtémódot tükröz (*j* nélküli változat), a *krajček* csak a magánhangzó hiányzó ékezetében tér el a főváltozattól, a *krájček* pedig szlovén *č*-vel van írva (de *á*-val!). E két utóbbi változatban keveredik a magyaros és a szlovén írásmód, kiejtésben nem jelentenek különbséget. A már említett *sipek* a kérdésre adott összes válasz 18,46%-át teszi ki, a magyaros írásváltozat sokkal gyakoribb, mint a szlovén. Kiemelendő még a *májco* kölcsönlexéma is: nagyon gyakori a muravidéki nyelvváltozatokban (szlovén etimónja a *májca*) ’ing, póló, trikó’ jelentésben (ez utóbbit képviseli az *asumájco* hibrid alakulat), jóllehet ebben a korpuszban csak 7,69%-ban szerepel a válaszok között (Bokor 2009, 37; Kolláth 2005, 126; Lanstyák 2006, 66). A többi kölcsönszó viszonylag alacsony százalékos előfordulása, az adatközlők ismerik a közmagyar megfelelőket (volt idejük gondolkodni az írásbeli válaszokban, ha nem jutott azonnal eszükbe a magyar lexémaváltozat). Hozzá kell viszont tenni: szóban, az élőbeszédben, tehát nem kérdőíves gyűjtési szituációban gyakrabban élnek a beszélők a kölcsönszókkal.

*

A tanulmány arra vállalkozott, hogy felvázolja a Maribori Magyar Tanszék nyelvjárásokhoz való viszonyát, a muravidéki magyar kontaktusnyelvjárási változatok tanszéki létét három szinten: közvetlenül és élőben a hallgatók

nyelvhasználatában, az oktatás szintjén, valamint a kutatásban. Oktatjuk és kutatjuk a muravidéki kontaktusnyelvjárási változatokat, igyekszünk leírni pillanatnyi helyzetüket, állapotukat, kulcsszerepüket a magyar nyelv megtartásában, nyomon követni változásukat a nyelvhasználat minden területén. Mind a hallgatók bemutatott szövegei, mind pedig a legfrissebb hallgatói gyűjtések és feldolgozások azt mutatják, hogy a magyar nyelvjárási változatok elevenen élnek a kétnyelvű Muravidéken, a nyelvjárási változat a muravidéki magyar beszélő anyanyelvváltozata, a standard változat erre épül rá – különböző szinten – az iskolai oktatásban. A nyelvjárásiasság foka a szókészlet területén magasnak mondható, még akkor is, ha a tájszók egy viszonylag kis része ma már nem aktív. Mindkét vizsgálat alátámasztja azt a tényt, hogy a Muravidéken az egyes korosztályok nyelvjárásiassága között nincsenek olyan nagy különbségek (a nyelvjárásiasság foka nem csökken olyan nagy mértékben a fiatalabbak körében), mint a magyarországi nyelvjárási beszélők esetében, a vernakuláris változat öröklődik át a következő nemzedékre. A szentlászlói és a dobronaki látszólagosidő-vizsgálatok alapján megállapítható ugyanakkor, hogy a fiatalok ismerik a legkevesebb tájszót, viszont ők használják a legtöbb kölcsönszót. A kölcsönszók előfordulásának nem magas aránya is bizonyítja, hogy a muravidéki magyar beszélők nyelvhasználata erősebben nyelvjárási, min amennyire kontaktusos.

Nem fér hozzá semmi kétség: a Tanszéken folyó dialektológiai kutatások – amelyeknek egyik legfontosabb jellemzője az érdeklődő hallgatók bevonása a munkákba – hozzájárulnak ahhoz, hogy a kétnyelvű Muravidék nagyon színes nyelvi világa hozzáférhető valósággá váljon a szakmai közönség és az érintett közösség számára, hogy folytatódjék az az út, amelyet a nagy elődök jelöltek ki nekünk.

Irodalom

- Balogh Lajos. 2002. Penavin Olga (1916–2001). *Magyar Nyelv* 98 (1): 116–118.
- Balogh Lajos. 2004. *Büki tájszótár*. Szombathely: Vasi Szemle Szerkesztősége.
- Benő Attila. 2014. *Kontaktusjelenségek az erdélyi magyar nyelvváltozatokban*. Erdélyi Tudományos Füzetek 281. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Bokor József. 2009. *Nyelviség és magyarság a Muravidéken*. Lendva: Magyar Nemzeti Művelődési Intézet.
- Gasparics Judit. 2014. *A muravidéki magyarok nyelvhasználata és nyelvváltozatai*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Magyar Nyelvtudományi Doktori Program, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Alprogram.

- Kolláth Anna. 2005. *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: ZORA 39.
- Kolláth Anna. 2016. Nyelvek, nyelvváltozatok és a modern média a kisebbségi kétnyelvűségben. Előadás a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja Berzsényi Dániel Tanárképző Kara által szervezett VI. Dialektológiai Szimpozionon (Szombathely, 2015. szeptember 2–4.). Sajtó alatt.
- Kološa Tanja. 2016. *Magyar nyelv és nyelvhasználat a szlovéniai Dobronakon. Egy kérdőíves szókészleti vizsgálat eredménye*. Szakdolgozat. Maribor: Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.
- Kovač Tünde. 2015. A tömegkommunikációs műfajok nyelvezete muravidéki felhasználók körében. Szemináriumi dolgozat. Kézirat.
- Láncz Irén. 2012. Penavin Olga gyűjtőútjai a Muravidéken. In *Penavin Olga a Muravidéken*, szerk. Halász Albert. Bánffy Napok 2012. Penavin Olga nemzetközi tudományos emlékkonferencia. 13–22. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség–Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Lanstyák István. 2005. Kölcshözszavak a magyar nyelv határon túli változataiban. In *Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat: A 2005. október 20–21-i somorjai konferencia előadásai*, szerk. Vörös Ferenc. 21–26. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság–Konstantin Egyetem Közép-európai tanulmányok Kara–Forum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum.
- Lanstyák István. 2006. *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- B. Lőrinczy Éva főszerk. 1979–2010. Új magyar tájszótár I–V. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Penavin Olga. 1961. Szécsiszentlászlai szójegyzék. *Magyar Nyelvőr* 85 (4): 460–463.
- Penavin Olga. 1966. *A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. 116. szám.
- Silling István. 2012. A nyelvjárás- és néprajzkutató Penavin Olga professzorról és muravidéki gyűjtéseinek anyagából. In Halász Albert szerk. *Penavin Olga a Muravidéken*. Bánffy Napok 2012. Penavin Olga nemzetközi tudományos emlékkonferencia. 23–32. Lendva: Lendva Községi Magyar Nemzeti Önkormányzati Közösség, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Szabó Mária. 2006. *Tájszójegyzék. Lendva vidéki tájszavak szótárszerű gyűjteménye*. Lendva: MNMI.
- Toplak Rudolf. 2016. *Tájszavak élete a szlovéniai Goricskón: Egy szókészleti gyűjtés néhány tanulsága*. Szakdolgozat. Maribor: Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.
- Végh József. 1959. *Őrségi és hetési nyelvatlasz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Zágorec-Csuka Judit. 2016. Nyelvjárás és nyelvhasználat a muravidéki Kapcán. In *Naptár 2016*. 135–156. Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

IN THE WAKE OF GREAT PREDECESSORS...

Dialects and their research at the Department of Hungarian language and literature of the University of Maribor

This paper aims to give an account of (socio)dialectology researches that have been carried out at or connected to the Department of Hungarian Language and Literature of the University of Maribor's Faculty of Arts. Based on the works of great predecessors (the Atlas researchers, Olga Penavin, members of the Szombathely dialectological workshop, local collectors, linguists and non-linguists) it presents the dialectal collections and their processing of the last two decades. As the only department that teaches Hungarian linguistics and literature in Hungarian language in Slovenia, we consider it very important to get our students involved in dialectal researches. The empirical material of this paper is made up of two recent lexical collections (Szentlaszlo, Dobronak) carried out by students that allow us to make comparisons (real time analyses) between the dialect set and the existing material and analyses. Vernacularism and the maintenance of local dialects are important segments of the survival of the Hungarian language, and are some of the most prominent features of the identity formation.

Keywords: Slovenia, Maribor, Mura region, contact dialect, sociodialectology.

TRAGOM VELIKIH PREDAKA...

*Dijalekti i njihovo izučavanje na Katedri za mađarski jezik
Univerziteta u Mariboru*

Studija se bavi (socio)dijalektološkim istraživanjima na Katedri za mađarski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Mariboru, odnosno istraživačkim tendencijama koji se vezuju i za ovu Katedru. Polazeći od radova velikih predaka (istraživači Velikog atlasa, Olga Penavin, članovi dijalektološke radionice iz Sombathelja, lokalni istraživači, lingvisti i oni koji to nisu), rad prikazuje kako se sprovodi prikupljanje dijalektološke građe na terenu i kako se vršila obrada prikupljenog materijala u proteklim godinama. Jedina katedra za mađarski jezik i književnost sa mađarskim nastavnim jezikom u Sloveniji smatra značajnim uključivanje studenata u dijalektološka istraživanja. Empirijsku građu studije većinom čine dve skorije prikupljene studentske leksikološke građe, koje omogućavaju da se uporede pojedini dijalekatski leksikološki slojevi sa već postojećom građom i analizom. Značajan segment opstanka maternjeg jezika i jedan od najmarkantnijih elemenata formiranja identiteta predstavlja čuvanje dijalekatske leksike i lokalnih dijalekata, kao i dvo- ili višejezičnosti unutar maternjeg jezika.

Ključne reči: Katedra za mađarski jezik u Mariboru, Međumurje, kontaktna dijalektologija, sociodijalektologija, dijalektološka leksika.